

העברית, להקנות להם ערכי-היסוד של מדינת ישראל ולהכשירם לתפקידים החלוציים של בנין ארץ והפרחת שממה. משום כך נתחייב כל מגוייס צעיר להכשרה חקלאית בשנה הראשונה לשירותו בצבא. בלי קשר אמיץ לאדמת המולדת ובלי שרשים נפשיים בתרבות העם ובלשונו לא יכון עם; בטחונה של מדינת ישראל בנוי לא רק על הצבא הסדיר, — אלא על כשרו של העם כולו להתגונן ולהילחם בשעת הצורך, ותפקידו המרכזי והעיקרי של צה"ל הוא — הכשרת העם להיות עם לוחם בשעת סכנה כשם שעליו להיות עם בונה ויוצר בכל הזמנים.

י"ז באדר תשי"ג — 4 במארס 1953

חוק השיפוט הצבאי

בישיבה ר"א של הכנסת השניה

אצטמצם בדברי רק בהארת סעיפי החוק והנמקתו. אני מסכים לדברי חבר-הכנסת הררי, שרצוי חוק קבע על שיפוט צבאי. ושר-המשפטים כבר עמד על כך. ואסביר במלים אחדות לחבר-הכנסת לנדאו מדוע לא יוצע בבת אחת כל ספר-החוקים הצבאי. נעשה כדבר הזה בכנסת הראשונה, והתברר שאין הכנסת יכולה לעשות זאת בהיותה מטופלת בענינים שוטפים, ובזמן הקצר העומד לרשותה אינה מסוגלת לטפל בקודכס ארוך, ובזאת איני מתכוון לבקר את חברי-הכנסת או ועדותיה, אלא לציין עובדה. ומשום כך, ודוקא מפני שגם בצבא וגם במשרד-הבטחון מורגש הצורך בחוק של קבע, נתתי הוראה לפרקליטות הצבאית, שתכין פרקים פרקים מחוק הקבע, והפרקים יוגשו לכנסת כל אחד בפני עצמו, והכנסת תוכל לסיים את הדיון ולעשות לחוק פרק אחד או פרקים אחדים, בטרם תטפל בחוק כולו. במשך הזמן יצטרפו הפרקים לחוק כולל.

איני רחוק מדעתו של חבר-הכנסת בן-אשר שהחוק המוצע מקל יותר מדי, וכל הקלה יתרה בענין זה עלולה לפגוע בצבא ובבטחון. אולם איני

מקבל דעתו של חברי-הכנסת בן-אשר, כי יש לחשוש למינוי קציני-שיפוט צעירים. יש לי קצת נסיון בצבא, ואני מכיר קצינים צעירים שנמסר לשיפוטם דיון בענינים הרבה יותר חמורים מאשר שפיטת חייל לחודש ימים מאסר, והם מילאו תפקידם כראוי. יש לי הכרה ברורה, שהמדינה לא הפסידה ולא סבלה מכך, שבראש הצבא הועמדו מפקדים צעירים, ולא בשלבים נמוכים או בינוניים בלבד, אלא גם בפיקוד העליון. היה לי נסיון גם עם מפקדים לא-צעירים, ולא תמיד היו הם המצוינים ביותר. אינני סבור שהגיל הצעיר הוא פגם, ואני רק מצטער שלא ניתן לאדם לכל חייו. נסיוני לימדני, שהעמדת כוחות צעירים בראש הצבא היתה בה ברכה רבה, גם בימי מלחמת הקוממיות, וגם בימי השלום. ואני מקווה, ששרי-הבטחון אשר יבואו אחרי יתמידו במסורת הזאת להעלות כוחות צעירים ולהטיל עליהם אחריות. הם ראויים לכך ומספרם לא קטן.

לא אעמוד על דקדוקי מלים, אולם נדמה לי שחברי-הכנסת ריפתין קיפח את הכנסת גם מבחינה סגנונית, כשניסו לעשות לצחוק את המלה „איבד“. הסעיף בחוק מדבר על חייל שהשמיד, קילקל או איבד אניה או מטוס, או התנהג באופן שעלול לגרום לתוצאה כזו. ואם בוועדה ימצאו נוסח יותר מוצלח — לא אתנגד לכך.

לא היתה מובנת לי ההתקפה המרה של חברי-הכנסת בן-אהרן על כך, שאין בחוק עונשים נגד קצינים המשתמשים לרעה בסמכותם, ואינם נוהגים לגבי פקודיהם בכבוד וביחס אנושי. למטרה זו יש סעיף מיוחד בחוק, ואני יודע מקרים, שקצינים נענשו על כך, שלא התנהגו לגבי פקודיהם כהוגן. אבל אני שולל את ההכללה והקטרוג הסיטוני של חברי-הכנסת בן-אהרן. אני מסוגל לנחש מקור המרידות, אבל אין לכך שום שייכות לצבא, אפילו לא לכנסת. ואני שולל בכל תוקף את הדברים על התעללות בכבוד האדם בצבא. לא אתווכח עם אלה שהגנו בוויכוח זה על עצמאות ישראל, כביכול, כשם שאיני מתווכח תמיד עם אלה שלקחו להם במונופולין שמירת כבוד ישראל, ואעבור בשתיקה על כמה דברים שנשמעו כאן. אולם עלי להביע השתוממות על דברים שלא נשמעו — בנאומיהם של חברי-הכנסת ריפתין ובן-אהרן. לשני חברים אלה יש דוגמה של משטר מופתי, והם רוצים

שאנחנו נחקה משטר אידיאלי השורר לפי דבריהם בארצות מסוימות. באותן הארצות יש צבא ויש משטר צבאי ויש חוק צבאי. ואני משתומם מאוד שדווקא בענין כל-כך רציני וחשוב לא ניסו כלל להעניק לנו מהמופת המאלף של חוק הצבא בארצות האידיאליות ההן. האם אינם רוצים שצבאנו ידמה ביעילותו, בסדריו, בכשרו לצבא באותן הארצות המופתיות? האין שתיקה זו מעוררת ספק בעקביות של שני הנואמים האלה ובדאגה האמיתית שלהם לטיב הצבא. או שאינם רוצים משום מה שצבאנו ידמה לצבאות באותן הארצות, או שאינם סומכים על היחס האנושי וזכויות האדם הנהוגים באותן הארצות לגבי הצבא?

אבל אם הם בחרו לשתוק בנקודה זו — לא אתווכח אתם, אולם אעמוד על הדברים שהואילו להשמיע לנו. שניהם נתלו במסורת המפוארת של ה"הגנה", והם מתאוננים על צה"ל שאינו ממשיך במסורת זו. גם לי, רבותי, יש קצת קשר למסורת ה"הגנה", ואולי קצת יותר מאשר לחבריי-הכנסת ריפתין ובן-אהרן, מבלי שהם אשמים בכך. אין הם אחראים לכך שאני נולדתי לפנייהם והגעתי לארץ הרבה שנים מקודם, ויש לי מסורות של למעלה מארבעים ושש שנה ב"הגנה" בארץ — בכל חליפותיה וגלגוליה. אני גאה ככל חבר ה"הגנה" על מסורת זו, ואף על פי כך, אני אומר בפה מלא, כי איני רוצה שהצבא שלנו יהיה דומה בכל ל"הגנה". היה ב"הגנה" דבר גדול, וזהו דבר ההתנדבות, והוא ישנו בצבא במידה לא יותר קטנה. בלי התנדבותם של טובי צעירינו לאלפיהם לא היינו יכולים להקים ולקיים צה"ל. הצבא אינו עומד אך ורק על חיילי חובה, שעל פי החוק עליהם לשרת שנתיים, כפי שהיה מקודם, או שנתיים וחצי, כפי שזה עכשיו. בלי אלפי מתנדבים לצבא-הקבע לא היה מי שיקלוט את משרתי החובה ויאמן אותם. לא אומר שצבאנו הוא הטוב ביותר בעולם, אבל אני יכול להגיד בבטחה שאינו מן הגרועים בעולם, ומפי מומחים זרים שמעתי על צה"ל שבחים יותר גדולים משאני מוכן לחלוק לו. וכל הטוב והמשובח שיש בצבא בא בעיקרו מהמתנדבים הצעירים לאלפיהם, המשרתים בצבא לאחר תום תקופת שירותם כחוק. וזכות גדולה היא לנו שצעירים בעלי כשרון ויזמה, שיכלו בנקל למצוא מקום-עבודה ועמדה ציבורית לא גרועים מאלה

שבצבא, — בחרו להתמכר לבטחון המדינה מתוך התנדבות והכרה שזהו השירות העליון הנדרש מכל נאמן ומוכשר בעמו. על מתנדבים אלה, צעירים ולא כל כך צעירים, עומד הצבא. זוהי המסורת של ה"הגנה".

אולם ב"הגנה" היה עוד משהו, ואיני רוצה, — וספק אם מישוהו פה ירצה — שגם בזה ידמה הצבא ל"הגנה", וזהו חוסר-האונים וחוסר-שלטון שב"הגנה". ה"הגנה" לא יכלה לחייב איש. מי שרצה — התנדב, מי שלא רצה — עמד מרחוק. זה לא יתכן עכשיו, כשיש לנו מדינה, הכל חייבים לשרת, ומי שאינו רוצה — כופין אותו. וגם המתנדבים ב"הגנה" — יכול היה כל אחד מהם לעשות כל הישר בעיניו. לא היתה מסגרת של כפיה ב"הגנה", לא היתה משמעת חובה, ולא היתה חובת אחדות. ואיני מצטער על כך כלל וכלל, שמבחינות אלו אין צבאנו ממשיך במסורת ה"הגנה". מהצבא אסור להשתמט, ובצבא קיימת משמעת ברזל, ואין כל אחד יכול לארגן לעצמו צבא פרטי, אם כי היו בתחילה נטיות כאלה גם לאחר יסוד המדינה. וגם לוועד-הלאומי היו זכויות חשובות, והוא מילא תפקיד חשוב בהכשרת המדינה, אבל אין ממשלת ישראל דומה לוועד-הלאומי, ומסופקני, אם איש מאתנו מצטער על כך.

וטוב שעברו "הימים הטובים ההם", — לבלי שוב. אין אנו עוד תלויים אך ורק ברצון הטוב של יחיד או יחידים; יש מסגרת של חובה, יש מסגרת ריבונית המטילה עול ומשמעת. עלינו לשמור על רוח ההתנדבות והחלוציות, כי גם המדינה אינה יכולה לפעול אך ורק בכוח החוק והמשמעת. ויש דברים, ואולי הם הדברים העיקריים, שאין לעשותם כלל בכוח החוק והמשמעת. ויש לנו עכשיו צורך בהתנדבות ובחלוציות יותר מאשר מקודם, ואני שמח לציין שהחלוציות לא נס ליחה בקרב הנוער שלנו, והיא מצויה הרבה יותר מאשר לפני 40—45 שנה. איני רוצה להגיד בזאת שאין היום גילויים של השתמטות והתנכרות ושחיתות ומעל, — אף הם במידה הרבה יותר גדולה מאשר בימים ההם.

אמרו לנו שהחוק המוצע שולל חופש החייל; גם בבקורת זו נזדמנו יחד בני-הזוג המשונה ריפתין ולנדאו, כמו בדיון הבוקר בשאלת השילומים. הפעם אני מודה באשמה: החוק שולל חופש החייל. לחייל כחייל אין החופש

השמור לאזרח, ואין לכלל החיילים הזכויות שיש לכלל האזרחים בארץ. הצבא נתון במסגרת חמורה של משמעת. אין הוא פועל על דעת עצמו. הוא מכשיר בידי המדינה. אמנם המונח מכשיר אין להשתמש בו לגבי אנשים, אבל הצבא הוא מכשיר האומה. לא הצבא קובע מה תעשה האומה, ולא הצבא קובע מה יעשה הצבא. על הצבא לעשות רצון האומה, ולעשות אך ורק רצון האומה. האומה יכולה לעשות שגיאות. זה ענינה. היא תשגה והיא תתקן. בכל תנאי ובכל זמן על הצבא לבצע מדיניותה של האומה — ותהא המדיניות אשר תהיה.

אני יכול להבין מרירותו של חבר-הכנסת בן-אהרן שאין מדיניותה של האומה נקבעת לפי רצונו. אני מרגיש בצערו, אם כי איני משתתף בו. אבל אין חבר-הכנסת בן-אהרן יכול לשלול זכות האומה לקבוע מדיניות בניגוד לדעתו, וגם בניגוד לדעתו של חבר-הכנסת וילנר. מדינת-ישראל יכולה שלא לעשות כל ברית צבאית ומדינית — אם אין לה צורך בכך. והיא יכולה לכרות ברית כזו אם תמצא שהדבר נחוץ ורצוי. יש הרבה מדינות שכרתו ברית צבאית עם שכניהן. לפולין, למשל, יש ברית צבאית ומדינית עם שכנתה הגדולה במזרח. איני יודע אם המלה "ברית" הולמת את היחסים שבין פולין ובין רוסיה. אבל אני משתמש במונח הזה לשם יפי הלשון. ואף על פי כך אין חברי-הכנסת ריפתין ובן-אהרן סבורים, כי הצבא הפולני אינו פולני, והם יודעים לא פחות ממני שהצבא הפולני כפוף ל"ברית" עם רוסיה. איני יודע על דעת מי נכרתה הברית, ואם העם הפולני נשאל על כך, ואם הוא חפשי לאשר או לא לאשר ברית זו. אבל ריפתין ובן-אהרן יודעים כמוני שברית זו קיימת. יש ברית בין קנדה ובין ארצות-הברית, ויש צבא קנדי, והצבא עושה רצון המדינה, ואם מדינת-ישראל תחליט לכרות ברית — תכרות ברית, והברית תחייב את הצבא, והצבא יעשה רצון הברית.

בישראל אין דמוקראטיה "עממית", וכשנדון על ברית יוכל כל אזרח להביע דעתו — בעד ונגד. ובכנסת יהיה ויכוח חפשי, אלה יאמרו — כן, ואלה — לא. והרוב יחליט. לאחר שתתקבל החלטה יעשה הצבא את רצון המדינה; בצבא לא יהיה שום ויכוח על כך, ולא יוכל חייל אחד להגיד: אני

בעד הברית — ואעשה רצון המדינה, והשני: אני נגד הברית ולא אעשה. כל הצבא, בלי יוצא מן הכלל, יעשה רצון המדינה, ויהיו דעותיהם של החיילים אשר יהיו. כאזרחים יחוו גם הם דעתם בבחירות, אבל כחיילים יפעלו אך ורק לפי פקודה מוסמכת.

צה"ל נועד להגן על בטחון המדינה גם בימי שלום, כי אתם יודעים שהתגרות שכנינו לא נפסקה גם לאחר כריתת חווי שביתת הנשק, וכמעט בכל שבוע יש פגיעות בגבולות. והצבא עומד על משמר הבטחון השוטף. אבל הצבא נועד, — מחוץ ליעודו החינוכי והחלוצי בקרב הנוער והעם, — להגן על ריבונותנו החיצונית ועל חירותנו הפנימית. העם יקבע מזמן לזמן מה הם הדרכים היעילות והנאמנים להגן על שתי אלה, והוא עלול לקבוע זאת גם בניגוד לדעתם של חברי-הכנסת ריפתין ובן-אהרן. דבר זה לא יגרע מחיבת-הצבא לעשות רצון-העם. יהא דבר זה ברור ומפורש ללא צל של ספק, אי-הבנה וטשטוש.

חברי-הכנסת ריפתין שאל למה מתכוונים בחוק. דברי ריפתין לא היו מובנים לחברי-הכנסת הררי. לי היו מובנים בהחלט. כי אני יודע היטב — וחברי-הכנסת ריפתין יודע שאני יודע היטב, — מה הוא רוצה. ואומר לו בפשטות למה מתכוון החוק — ואתן לו דוגמה מן המציאות: ההסתדרות נוער אחת פרסמה כרוז לצבא. ההסתדרות נקראת בשם „ההסתדרות השומר הצעיר בישראל“. הכרוז פונה לנוער ולחיילים להתנגד לחוק הכנסת בדבר הארכת שירות הבטחון לששה חדשים נוספים. צר לי, שלא חברי ההסתדרות של „השומר הצעיר“ ולא חברי-הכנסת ריפתין המציאו לי מיד את הכרוז. אם כי אני נפגש אתם לעתים תכופות. כשהגיע אלי הכרוז פניתי אל היועץ המשפטי של המדינה ושאלתיו אם אין להעמיד למשפט את הארגון, שפרסם כרוז כזה. והייתי מופתע ומוחרד כשהיועץ המשפטי אמר לי, שלפי החוקים הקיימים אין זה חטא. כי רוב החוקים הקיימים במדינה הם מימי המנדט, וממשלת המנדט לא עשתה חוק להגן על צבא-הגנה לישראל שלא היה קיים. בתוך מדינת-ישראל שלא היתה קיימת אף היא, אם כי לגבי הצבא הבריטי בבריטניה יש חוקים כאלה. העירותי על הכרוז לחברי-הכנסת ריפתין היושב בוועדת-חוק-ובטחון. והוא שאלני: מה יש? אמרתי לו: תאר בפשך

שאיזה ארגון נוער היה מפרסם כרוז כזה בברית-המועצות. היש לך מושג מה היו עושים לו? אמר לי: נו, איזו השוואה היא זו! אמרתי לו: כלום אינך מבין שמדינת-ישראל בשבילי היא לא פחות חשובה ממדינת ברית-המועצות לממשלתה היא? פני ריפתין הביעו תמהון, ואין ספק שתמהון זה יש בו כדי להדאיג. יש אנשים בתוכנו שאינם סבורים כי מדינת-ישראל חשובה לעמנו כמדינה הרוסית החשובה לעם הרוסי. אולם מה שמדאיג הרבה יותר — שלפי חוקי הארץ אין זה כלל בגדר של חטא. זוהי עובדה מחרידה. כרוז מסוג זה הוא מעשה בגד ומרד, כי אין צבא רשאי להילחם בחוק הכנסת, ופניה לצבא שיעשה זאת — הוא פשע כבד. ויש לאחוז באמצעים, וקודם כל יש לעשות חוק שיגן על נאמנות הצבא ושלמותו, ולאסור כל פעולה העלולה לפגוע במשמעת הצבא. מעין הכרוז של הסתדרות „השומר הצעיר“. בינתיים הודעתי להסתדרות ההיא, שלא תוכל ליהנות עוד מהפריבילגיה שניתנה לה כמו לשאר תנועות הנוער, לשחרר חלק מחבריה חייבי-צבא שישמשו מדריכים בהסתדרות הנוער שלהם. החוק מרשה לשחרר אנשים מהצבא מטעמי חינוך, משק, משפחה ובריאות. על יסוד זה נשתחררו בחורי ישיבה וגם מדריכים בתנועות נוער. אבל זו היא פריבילגיה, שצריכים להיות ראויים לה למען קבל אותה. ולאחר שהסתדרות „השומר הצעיר“ עשתה דבר שאינו פשע פורמאלי, אבל הוא עלול לחבל בצבא — ניטלה ממנה פריבילגיה זו.

שמעתי מפי חברי-הכנסת בן-אהרן סקירה היסטורית על השתלשלות העונשים. נאמר לנו, כי העונשים הקשים בעבר לא הועילו, ומשום כך יש להקל. אני יודע אם הסקירה מתאימה למציאות ההיסטורית הידועה אף לחברי-הכנסת בן-אהרן. רק לפני זמן קצר שמענו על תליות מרובות — לא של חיילים, אלא של מנהיגים ועסקנים קומוניסטיים — בארץ המשמשת מופת בעיני בן-אהרן, ולא שמעתי כי מכה נגד זה. ודאי הוא עדיין זוכר שבארץ אחרת, המשמשת לו מופת עוד יותר גדול וחשוב, עשו שפטים אכזריים בגנרלים ובקצינים לעשרות ולמאות. ויש להתפלא שההיסטוריה של בן-אהרן והאידיאולוגיה שלו אינן עולות בקנה אחד. ואשר לטענת חברי-הכנסת בן-אהרן על מינופולין, עלי לומר: כל

הפוסל — במומו פוסל. אין לנו כל רצון למונופולין על אידיאולוגיה, כפי שזה קיים בכמה ארצות. להיפך, אנו נלחמים למשטר של חופש דעה ומקיימים משטר כזה בארצנו. וכל אורח חפשי להביע דעתו ולהילחם עליה, וגם לבקר מעשי הממשלה, אפילו אלה שאושרו בכנסת. מותר לו לאורח גם לחלוק — בהסברה — על חוק ולדרוש שינוי החוק. וודאי שהוא רשאי לחלוק על קו מדיני ולדרוש שינוי. אבל יש מונופולין למדינה — בקביעת מדיניותה. רק המדינה קובעת מהו הקו שלה, ואם המדינה קבעה — על הצבא לבצע מדיניותה בלא כל ויכוחים ודיונים. ובנדון זה שונה הצבא מכלל האזרחים, והחייל, כחייל, מכל אורח בודד. על החייל ועל הצבא מטילים עול והגבלות שאינם חלים על האזרח. לצבא יש מה שאין לכלל האזרחים. בידו כל הכוח הפיסי של המדינה, כל הנשק והציוד המלחמתי. בידו מתרכז כל הכוח. וכוח זה חייב לעמוד ברשות המדינה, ורק ברשותה, ולא ברשות הצבא. אני מניח שאין איש כאן רוצה שישראל תהיה כסוריה, ואם יש מישהו שהיה רוצה כי קצין ישלוט בנו — הרי הרוב הגדול במדינה אינו רוצה בכך. וארגון המרכז בידו, באופן מונופוליסטי, כל הכוח הפיסי של המדינה, כל הרובים, התותחים, המטוסים והטאנקים והפצצות וכל שאר כלי הנשק, והוא חזק יותר מכל התושבים — ארגון כזה חייב להיות נתון במסגרת של משמעת ברזל, אחרת ייהפך לסכנה לבטחון המדינה ולשלמותה; ארגון זה הוא הצבא. ולאלה שחוששים לדיכוי ה"חופש" בצבא — אומר בפשטות: לא יתכן "חופש" בצבא; כשהחייל בא לביתו, כשהוא נמצא בחופש, בשעה שהוא משתתף בבחירות — הריהו חופשי ככל אורח, והוא יכול להביע דעה ולהצביע כרצונו. הוא גם יכול להיות חבר בכל מפלגה ובכל ארגון שקיימים במדינה לפי החוק. אבל ברגע שהוא פועל כחייל, כשהוא נמצא במחנה או ביחידה שלו או בשליחותו של הצבא — הוא זיעל רק כמשרת המדינה, בהתאם לפקודות המוסמכות, ואינו יכול לעשות שום דבר בניגוד להוראות ולפקודות. בלי סייגים אלה ובלי משמעת ברזל — אין צבא, אם הצבא צריך לשרת את המדינה ולא לשלוט עליה.

והסעיף 39(א) איסור כל תעמולה העלולה לחבל בצבא, והאדם העוסק

בתעמולה זו צפוי לעיגוש מאסר של שלוש שנים. חבר-הכנסת בן-אשר סבור בצדק שהעיגוש הוא קל למדי.

והסעיף מגדיר מהי תעמולה מחבלת — אם היא פוגעת בבטחון המדינה או בסדרי הצבא, ואין הבדל באמצעי התעמולה: אם זה כרוז, או נאום, או ציור או רמז או כל צורה אחרת. כל כתב אינו אלא רמז. ולכן אימר החוק: כל מי שפונה לצבא בכל אמצעי פניה העלולים לפגוע בבטחון המדינה או בסדר הטוב של הצבא — הוא חוטא ועליו לבוא על ענשו.

אין איש, כמדומני, מתנגד שהחוק חייב להגן על בטחון המדינה, אבל באותה המידה יש גם להגן על הסדר הטוב בצבא, כי בלי משמעת וסדר — אין צבא. משמעת בלבד לא מספיקה. לצבא דרושה נאמנות ומסירות. לצבא דרושה רוח חלוצית. לצבא דרוש רעיון מדריך ומחנך. אבל אין לסמוך על רעיון ורוח בלבד. הכרחית מסגרת של משמעת-ברזל. אין שום צבא בעולם סומך על הרוח בלבד. ואני יודע ארגונים אזרחיים בתוכנו שאינם מסתפקים ברעיון וברוח, אלא מקיימים בתוכם משמעת חמורה, ומגרשים ומנשלים אנשים שאינם חושבים כאשר חושב הרוב. איני יודע אם זה טוב לארגון אזרחי; בארגון צבאי זהו הכרחי וחוק בל יעבור.

י"א בניסן תשי"ג — 27 במארס 1953

בעיות-חוץ ובטחון

הרצאה בסגל הפיקוד הגבוה

מדינת ישראל שאנו מכוננים עכשיו אינה הראשונה בתולדות עמנו. לתקופת-הגולה, שנמשכה כאלף ותשע-מאות שנה עד חידוש עצמאותנו, קדמו בית שני ובית ראשון. ועובדת-היסטורית אחת שלטה גם בימי בית ראשון, גם בימי בית שני ותשלוט גם בימי הבית השלישי: עם ישראל העצמאי היה תמיד עם קטן, ושכניו — גדולים ורבים ממנו. לעובדה זו היו